

(Úvaha pri príležitosti 80. narodenín Andreja Siráckeho)

MICHAL TOPOLSKÝ, Ústav marxizmu-leninizmu UK, Bratislava

TOPOLSKÝ, M.: Scientist — Science — Society. *Filozofia* 35, 1980, No. 6, p. 632—639

The paper has a character of reminiscence. The author is reflecting the process of forming Andrej Sirácky's personality as a Marxist, scientist, philosopher, sociologist, pedagogue, ideologist and a man of public affairs under the complicated political and social conditions — in Prague, Petrovec and Bratislava. In the end it is pointed out that during the forming of personality science, the scientist and society become more and more unified process within which neither one component ever loses its significance.

Pri 80. narodeninách Andreja Siráckeho, ktoré si budeme pripomínať v decembri tohto roku, ma napadá otázka, kde sa vzal taký, aký je? Ako pochopiť jeho miesto v slovensko-juhoslovanskom spoločenskom dianí a v česko-slovenskom osobitne? Táto otázka ma súčasne núti rešpektovať aj určité fakty, ktoré pri hodnotení osobnosti A. Siráckeho nemožno obísť. Hlavným z nich je jeho pôvod. Lebo nech akokoľvek dlho u nás prevládal pozitivisticko-štrukturalistický názor, že životné osudy ľudí a ich myšlienkové postupy či výsledky nemožno spoluinterpretovať, pretože sú — údajne — časťou rôznych dejových systémov (procesov), v prípade A. Siráckeho sa ukazuje byť opak pravdou. A kto ho chce pochopiť ako významného davistu, ideológa, filozofa, sociológa, marxistu a ľudového komunistického pracovníka, nemôže to urobiť úspešne, ak nebude rešpektovať tieto okolnosti.

Čo z toho vyplýva.

Vyšplýva z toho fakt, že nech maďarské džentrické myslenie na školách (gymnáziách), ktoré Sirácky absolvoval ešte v Uhorsku r. 1918, akokoľvek orientovalo jeho myseľ týmto smerom, to, že bol robotníckeho pôvodu, že skoro zostal bez rodičov a musel sa sám prebijať najtvrdšími existenčnými podmienkami, ho nútilo nezabúdať na túto stránku vlastného ľudského vedomia. Stretnutie s problematikou pracujúcich v Prahe, aká sa vytvárala u nás hneď po vzniku ČSR (1), tento spôsob Siráckeho myslenia len umocňovalo. Učenie marxizmu-leninizmu, s ktorým sa potom v Prahe postupne zoznamoval, sa v dôsledku toho stalo nielen jeho teoretickým, ale priam existenčným problémom. Prejavilo sa to na jeho aktivite aj ako zakladateľa či člena skupiny DAV, ale aj na jeho iniciatívnosti. (2)

Vidno to však najmä na spôsobe jeho života a práce, keď sa po skončení štúdií ocitol vo funkcii učiteľa a profesora na Slovenskom reálnom gymnáziu v Petrovci r. 1925, ale v podstate v dedinskom pro-

stredí. Ak mal byť totiž učiteľom na tomto gymnáziu, nemohol zostať súčasne — empiricky vzaté — davistom. Juhoslávia vtedy bola predsa kráľovská a nielen, že bola protikomunistická a komunistickú stranu zakázala, ale vôbec neuznávala ZSSR. No čo tu predsa len z tvrdých dejín zostalo a trvalo, to bol — ľud. A bola to práve táto ľudovosť, ktorá umožňovala v Juhoslávii inteligencii byť, aj keď nie revolučnou, tak v určitom zmysle pokrokovou. Keď si potom uvedomíme, že problém ľudovosti bol aj základným štúrovsko-slovenským problémom a že dolnozemskej (neskôr juhoslovanskej) Slováci patrili medzi významných zástancov štúrovského hnutia, je len prirodzené, že to muselo mať na davisticky orientovaného Siráckeho značný vplyv. Znamenalo to povinnosť pokračovať v práci a boji, hoci v určitom zmysle ezopovským spôsobom, t. j. pod zástavou tohto ľudu a v jeho mene. Že to bol boj kvalitný, plodný a úspešný, vysvitá z jeho výsledkov. Juhoslovanskí Slováci totiž zostali vždy verní svojej pôvodnej štúrovej ľudovosti. Prejavilo sa to hneď v prvých voľbách r. 1869, keď zvolili do uhorského snemu spolu so Srbmi jediného slovenského poslanca, V. Paulíny-Tótha, ale aj neskôr v hlasistickom hnutí (vtedy v daných podmienkach v určitom zmysle pokrokovom) a potom najmä v sociálno-demokratickom hnutí začiatkom 20. stor. (3, s. 100, 176) Svedčí o tom aj to, že v prvých voľbách v Juhoslávii komunistické a socialistické strany získali v slovenských obciach prevahu. No a A. Sirácky sa stal tým, kým je, preto, že sa postavil vždy do služieb práve tohto ľudu, jeho životných potrieb a že aj vedecké problémy videl iba z aspektu potrieb tohto ľudu.

Lenže toto je iba jeden aspekt problematiky, ktorý sa týka mysliačeho človeka a predovšetkým predstaviteľa inteligencie stojaceho v službách ľudu. Druhý súvisí s tým, že vlastne ľud „ako taký“ neexistuje. A byť toho, že A. Sirácky túto skutočnosť hneď pochopil, nebol by sa nikdy stal tým, kým sa stal. Vedecky to znamená, že by nikdy nebol prekročil ani hranice empiricky opisného chápania ľudovej reality. Vďaka svojim gymnaziálnym myšlienkovým tendenciám, determinovaným rodinnými a petrovskými spoločenskými podmienkami, a najmä pražským prostredím a davistickým prúdom, A. Sirácky, len čo sa už ako gymnaziálny učiteľ ocitol v tomto staro-novom ľudovom prostredí, hneď si začal uvedomovať aj to, čo V. I. Lenin neprestajne zdôrazňoval, t. j. že ľud, národ, to je ekonomicko-spoločensky zložitá, triedne rozporná a protirečivá štruktúra. Sú v nej bohatí a chudobní, vykorisťovatelia i vykorisťovaní.

A významné je, že si to A. Sirácky uvedomoval a uvedomil najmä preto, že sa tieto reality v masách ľudu i inteligencie medzi juhoslovanskými Slováckmi (ako menšinou) akosi strácali. Lebo juhoslovanskí Slováci, aj keď v bratskom prostredí, predsa len v ňom tvorili osobitný celok so špecifickou problematikou. Uvedomí si pritom, že je to celok len javový, malo preto veľký význam. Vedecky to znamená, že Sirácky začal čoraz hlbšie chápať problém podstaty tohto javu. A prakticky ho to zas

viedlo k tomu, aby podľa toho aj konal. Inými slovami, Siráckeho zmysel pre ľud ako triedne rozpornú štruktúru robil a urobil z neho aj teoretika-vedca, aj politika-kultúrneho činiteľa, ktorý ani v najzložitejších spoločensko-politických podmienkach nestratil zo zreteľa zmysel vlastného vzdelania a tým ani zmysel vedy, v ktorej sa stával odborníkom — špecialistom. Prejavovalo sa to už na povahe jeho redaktorskej činnosti, ktorú zastával okrem profesúry. Lebo aj keď to nebola činnosť vyslovene revolučná, ale skôr faktograficko-opisná, to, ako ju Sirácky robil, zmysel, aký jej dával a aký aj v skutočnosti (ako ukázal ďalší vývoj) mala, opakujem, to prezrádzalo jej obsahovú hĺbku. Bola v nej totiž tak či onak obsiahnutá vždy aj tendencia vniknúť cez javy, hrubé empirické fakty do zákonitosti spoločenskej podstaty a sprístupňovať ju širokým masám, ale súčasne s tým a logicky nevyhnutne aj lásku k tomu, čo sa deje v ľudových masách vôbec a v Sovietskom zväze zvlášť. Keď ako učiteľ pokračoval týmto istým spôsobom, je pochopiteľné, že študenti nášho gymnázia, ktorých sme spolu učili, boli veľmi prekvapení, keď sa im myšlienky, s ktorými sa stretli počas okupácie prostredníctvom rôznych ilegálnych brožúr, zdali veľmi povedomé.

Záverom v tejto súvislosti možno povedať, že kto dnes chce vniknúť do podstaty Siráckeho osobnosti, pochopiť jej myšlienkovú logiku a smer vývinu, musí mať všetko toto na zreteli. Štúdium jeho bohatého diela síce môže byť tiež dobrou pomôckou a rozhodne ho nemožno obísť, no preto že A. Sirácky nevyrastal z kníh a iba „vďaka“ knihám, ale vďaka príčinám, ktorých sú všetky knihy takým či onakým odrazom, zostane osobnosťou ľudskou, spoločenskou a vedeckou súčasne. Bežný denný život a jeho podstata u neho vždy tvorili celok. Myslieť prakticky a vedecky — to u A. Siráckeho znamenalo myslieť správne.

Dôkazom správnosti uvedeného je aj Siráckeho vlastný vedecký vývin a jeho charakter. Svedčí o tom už jeho ľudovýchovné pôsobenie medzi juhoslovanskými Slovákmí. Aká to bola činnosť? O čo v nej Siráckemu išlo? O šírenie poznatkov? O zoznamovanie ľudu s výsledkami vedy?

Áno, išlo aj o to. Veď bez faktov, a vedecké poznatky sú tiež fakty, teda bez faktov naozaj nemožno myslieť. No o čo A. Siráckemu spolu s nami v ľudovýchove vždy išlo, bolo úsilie šírením vedeckých poznatkov naučiť ľudí myslieť. A je dnes viac-menej známe, čo to konkrétne v prostredí, do ktorého sa A. Sirácky dostal, znamenalo. A. Sirácky sa stal členom skupiny, ktorá založila Maticu slovenskú v Juhoslávii r. 1932 a stal sa vedúcim (náčelníkom) jej ľudovýchovného odboru. O niečo neskôr sa stal šéfredaktorom Národnej Jednoty. To znamená, že aj keď tieto fakty môžu pôsobiť na akademicky orientovaných „vedcov“, teoretikov dojmom empirickej opisnosti, ľudovýchovnej „osvetárskej“ naivnosti, ľudomilnosti, opak je pravdou. Tým, čo som uviedol, sme spolu so Siráckym kládli a položili základy procesu, ktorý sa potom realizoval hneď dvojakým spôsobom: a) zapájal ľud do procesu tvorby myšlienok

a b) súčasne spájal myslenie inteligencie s problémami života ľudu. Výsledkom toho bolo, že slovenské ľudové masy v Juhoslávii aj vďaka tomuto nestratili orientáciu ani v najzložitejších a najťažších politických podmienkach. O tomto svedčí fakt, že sa vyslanec tzv. slovenského štátu v Belehrade nikdy nesmel zjaviť v slovenských obciach, že za horthyovskej maďarskej okupácie či za tzv. chorvátskeho štátu, ani v „nemec-kom“ Banáte až na výnimky nebolo slovenských kolaborantov. Naopak, bolo mnoho partizánov a ilegálnych politických pracovníkov. A. Sirácky bol ako viacerí z nich tiež členom ilegálneho národnooslobodzovacieho výboru v Petrovci (4).

Je známe, čo to znamenalo aj pre vedecký vývin A. Siráckeho. Tu sú korene vzniku jeho štúdií, uverejnených v zborníku *Za svetlom života* (Petrovec 1932) a *Sila slov a myšlienok* (Petrovec 1943), v monografii *Umierajúca civilizácia* (Petrovec 1946), *Kultúra a mravnosť* (Bratislava 1949) atď. Tu je súčasne aj riešenie Siráckeho kľúčového problému, ktorý sa týkal samej podstaty vedy. Veď aj vedu možno chápať a vysvetľovať najrôznejším spôsobom. Preto, že jej výsledky, ako na to upozorňoval už Fr. Engels (5), majú vždy podobu pojmov, možno vedu chápať len ako sumu, systém týchto „exaktných“ pojmov. A preto, že tieto pojmy majú vždy abstraktno-psychický (vedomostný) charakter, možno vedu pochopiť aj iba „ako takú“, „rýdzu“, do seba pojmovovo uzavretú, teda imanentnú, na ktorej vývin nie je potrebná žiadna skúsenosť, naopak, ktorú táto skúsenosť iba ničí, subjektivizuje, robí ju slúžkou a pod. Z toho súčasne vzniká veda spoločensky neutrálna, nadtriedna, nadpolitická.

Lenže to je iba jedna stránka Engelsovho názoru, že výsledky vedy majú vždy podobu pojmov. Je to stránka, s ktorou by bolo možné súhlasiť len vtedy, keby pojmy mali naozaj *len* túto podobu. Avšak preto, že (ako upozorňuje Fr. Engels) pojmy v tejto podobe obsahujú súčasne aj korene, príčiny tejto podoby, je možné a nevyhnutné pochopiť vedu aj ako subjektívny, no jednako len určitým spôsobom od subjektívna nezávislý odraz. Navyše dejiny vedy ukazujú, že každý iný postup v chápaní príčin a koreňov vedeckého myslenia býval vždy nenáležitý. Lebo aj keď je pravda, že človek si od nepamäti uvedomoval svet len tak, ako sa ho (tento svet) existenčne dotýkal a dlho ba až podnes ho v dôsledku toho antropomorfizoval a antropomorfizuje, súčasne platí, že sa človek vedecky správne vyvíjal len vtedy, keď sa zbavoval tohto antropomorfného, personifikačného spôsobu myslenia. (6)

Čo s týmto súviselo a aj dnes súvisí?

Súvisí s tým poznanie, že vo vedomí a teda aj v pojmoch ako jeho prejavoch je obsiahnutý nielen subjekt, ktorý si niečo uvedomuje, ale aj objekt, príčina, ktorá pôsobí nezávisle od subjektu a bez ktorej si niet čo uvedomovať. No a preto, že A. Siráckemu nikdy zo zreteľa neunikla táto náplň ľudského vedomostného formovania, neunikla mu ani jeho zákonitosť, t. j. objektívnosť a smerovanie jej príčin. Výsledkom toho je jeho osobitý vedecko-myšlienkový profil a jeho vývojová zložitosť. A. Si-

rácky totiž vedcom nielen je, ale sa ním aj vždy znovu stáva a to podľa toho, ako si príčinu pojmov v čoraz novších reláciách uvedomuje. Platí preto o ňom známa Leninova charakteristika múdrych ľudí. „Múdry nie je ten, čo nerobí chyby. Takých ľudí niet a ani nemôže byť. Múdry je ten, kto nerobí chyby príliš podstatné a kto ich vie ľahko a rýchle napraviť.“ (7) Kde sú základy a príčiny takejto ľudskej múdrosti? Sú v jej principiálnosti. Preto ju V. I. Lenin vždy aj tak vysoko hodnotil. Upozorňoval tým aj na reálnosť človeka a podmienok, za ktorých sa realizuje, ale aj na okolnosti, ktoré v živote nikdy nesmie obchádzať, t. j. na to, že keď niekto nie je dôsledne principiálny, nemôže byť ani v detailoch dobre zorientovaný a prakticky istý. Skôr či neskôr ho tieto rozložia a dezorientujú. O pravdivosti tohto Leninovho tvrdenia svedčí nielen história Siráckeého vedeckého rastu a vyzrievania, ale aj charakteristika mnohých našich významných teoretikov už za prvej republiky, po oslobodení r. 1945, ale aj po Februári 1948 a najmä v období krízy r. 1968—1969. Čím sa totiž viacerí naši, aj pokrokoví orientovaní vedci neraz vyznačovali? Podliehali detailom. A preto, že výstavba socializmu nikdy nebola a nebude môcť byť bez chýb a keď nepriatelia socializmu tieto chyby zveličovali a na ne upozorňovali, mnohým našim teoretikom vychádzalo, že títo nepriatelia mali pravdu, aj keď išlo o princíp. A aké to malo dôsledky, je nám všetkým dobre známe. Namiesto boja proti chybám a ich koreňom — subjektivismu a liberalizmu — začalo sa uvažovať o zásadách marxizmu-leninizmu. (8)

V súvislosti s tým vznikali aj otázky, ako je to so spoločenskou zákonitosťou a s problémom zákona vôbec. Čo tento vyjadruje, alebo môže vyjadriť? Vzťah či aj podstatu? Reláciu či aj spôsob existencie v danej relácii a teda substanciu?

Keď sa novopozitivismu darilo nás presvedčať, že podstaty vlastne niet, pretože je empiricky nevyjadriteľná, muselo „byť zrejmé“ aj to, že aj obsah zákona sa môže týkať iba vzťahu, t. j. toho javového, empiricky opísateľného.

Ďalším dôsledkom takéhoto postupu sa stal problém významu historického materializmu, t. j. marxisticko-leninskej vedy o spoločnosti, marxisticko-leninskej sociológie. Tento problém nielen, že sa za daného stavu myslenia stal pochybným, ale priam nemožným. Veď ak niet podstaty vôbec, nemožno ju hľadať ani vtedy, keď je reč o spoločnosti. Táto mohla byť len a len sumou jednotlivostí (individuí, skupín, „strát“, špecifických celkov a pod.) Čiže logicky nevyhnutne sa hlavným problémom v tejto relácii stali a museli stať nie príčiny spoločenského bytia, ale bytie „ako také“. A dôsledky toho sú známe. Boli a, žiaľ, ešte aj stále existujú úsilia niektorých teoretikov u nás o prechod vo vedeckom výskume a potom aj v myslení od hlbokých analýz a s tým súvisiaceho zovšeobecňovania (syntézy) k empirickej, javovej, pozitivisticko-štrukturalistickej opisnosti.

To, čo takto dezorientovalo a stále znovu dezorientuje viacerých

Ľudí v podstate pozitivisticko principiálne zorientovaných, t. j. rozložených, nebolo nikdy možné v Siráckeho prípade. Preto aj keď ja v jeho myšlienkovom vývine neraz v detailoch stretneme s názormi, o ktorých možno polemizovať a s ktorými aj on sám polemizuje (9), nestretneme sa nikdy s bezradnosťou. Naopak, A. Sirácky práve pri analýze detailov, pri skúmaní ich logiky — zákonitostí vždy znovu rástol. Výsledkom toho je, že sa stal vedeckou osobnosťou, ktorú nemožno ani interpretovať, ani chcieť pochopiť z pozície niektorého jeho diela izolovane. Nakoľko sú tieto vždy prejavom spoločenského procesu, ktorého časťou sa Sirácky vždy cítil, mysliteľ A. Sirácky ako významná podmienka tohto procesu je tiež čímisi takýmto dynamickým. Svedčí o tom jeho životná prax, ale aj vedecko-literárne dielo, ktoré je jej výsledkom a podmienkou. Pokiaľ ide o prax, vidno to na Siráckeho analýzách celkového politicko-spoločenského a vedecko-kultúrneho procesu. Lebo nech po nástupe fašizmu a po zrade buržoáznych politikov 1938. roku akokoľvek empiricky vychádzalo, že budúcnosť patrí reakcii, keď sme analyzovali postavenie a zmysel existencie ZSSR v medzinárodnom dianí, nevyhnutným sa ukazoval opak, t. j. nič nám nebolo zrejmejšie, ako že budúcnosť môže patriť iba progresu, revolúcii, bez ohľadu na zložitost tejto cesty.

A podobne tomu bolo aj v prípade analýz udalostí po oslobodení roku 1945, či už išlo o studenú vojnu, krízové javy po r. 1956 a najmä po r. 1964 a v rokoch 1968—1969.

Ale čo platí o Siráckeho spoločensko-politickom videní, musí platiť aj o jeho vedecko-kultúrnom poznaní a myslení. Ak je správna známa Leninova výpoveď, že „bez revolučnej teórie niet ani revolučnej praxe“ — a tá, prirodzene, platí — potom spomínaná Siráckeho politická vzrelosť ukazuje, že bola možná len vďaka jeho principiálnosti. Tu sú preto korene aj toho že hoci bol vždy marxisticko-leninsky kritický, nikdy neprestal byť marxisticko-leninsky dynamický. Naopak. Prejavilo sa to najmä v spore, čoho sa držať? Sociológie či historického materializmu? A kým mnohí naši pozitivisticky zorientovaní teoretici videli v historickom materializme čosi, čo treba doplniť či nahradiť empiricko-opisnou sociológiou, A. Sirácky naopak, stojac dôsledne na pozíciách marxistického, materialistického chápania sveta a spoločnosti, postupoval práve opačne. Usiloval sa dostať historický materializmus tam, kam patrí a prekonať jeho stagnáciu, vyvolať u niektorých mysliteľov známym kultom osobnosti. To ho potom viedlo aj k tomu, aby vždy znovu domýšľal filozofické základy historického materializmu, alebo priamo povedané, ani jedna z posledných Siráckeho štúdií (10) nie je návratom späť či negáciou jeho sociologického myslenia. Je vyznaním poznania jednoty marxizmu-leninizmu, aj pokiaľ ide o princíp, t. j. marxisticko-leninské chápanie, aj pokiaľ ide o jeho realizačnú štruktúru, t. j. tri súčasti jednej jedinej vedy.

Záverom si znova kladiem otázku, ako chápať A. Siráckeho,

ako ho rozdeliť na človeka, vedca a člena spoločnosti? Ako ho skúmať z týchto aspektov osobitne? Túto otázku si nekladím náhodne. Ňou chcem zdôrazniť nesmierne významný fakt, ktorého je A. Sirácky poučným príkladom. Ide totiž o to, že ak je raz niekto skutočným vedcom, musí byť súčasne aj skutočným, t. j. plne spoločensky dynamickým človekom. Musí byť časťou celku, ktorý ho splodil a ktorého je podmienkou. Ale práve preto musí aj vedu sledovať vždy ako proces, v ktorom sa znovu a čoraz hlbšie syntetizuje aj to, čoho je spoločnosť prejavom, aj to, ako si seba v tomto prejave uvedomuje. Inak povedané: vedec-veda a spoločnosť sa takto stávajú čoraz jednoduchším procesom, v ktorom ani jedna jeho časť nikdy nestráca a nemôže stratíť zmysel.

LITERATÚRA

1. ČADA, V.: Vznik a vývoj marxistickej Iavice [1917—1921]. Bratislava 1979.
2. PLEVZA, V.: Davisti v revolučnom hnutí. Bratislava 1965; PLEVZA, V. — PLEVZOVÁ, V.: Slovenská inteligencia v komunistickom hnutí. Bratislava 1979.
3. GOSIOROVSKÝ, M.: Dejiny slovenského robotníckeho hnutia [1848—1918]. 2. vyd. Bratislava 1957.
4. TILKOVSKÝ, L.: Južné Slovensko v rokoch 1938—1945. Bratislava 1972.
5. ENGELS, Fr.: Anti-Dühring. Bratislava 1976.
6. Pozri o tom štúdie: ILIENKOV, E. V.: Dialektická logika. Bratislava 1977; ILIENKOV, E. V.: O idoloch a ideáloch. Bratislava 1976; SOLOPOV, E. F.: Vvedenie v dialektičeskú logiku. Leningrad 1979.
7. LENIN, V. I.: Vybrané spisy v 5. zväzkoch. Zv. 5. Bratislava 1973.
8. Pozri zb. Kritika falsifikátorov istorii i teorii marksistsko-leninskoj filosofii. Moskva 1979.
9. Pozri SIRÁCKY, A.: Sociológia. Bratislava 1966 a SIRÁCKY, A.: Sociálny svet človeka. Bratislava 1974.
10. SIRÁCKY, A.: Doba a myslenie. Bratislava 1979.

УЧЕНЫЙ — НАУКА — ОБЩЕСТВО

Михал Топольски

Настоящая статья носит преимущественно характер воспоминаний. Автор задумывается в ней над вопросом о том, как в сложных политических и общественных условиях — в Праге, Петровце и в Братиславе — формировалась личность Андрея Сирацкого как марксиста, ученого, философа, социолога, педагога, идеолога и общественного культурно-политического деятеля. В заключение автор подчеркивает, что при формировании личности наука — ученый — общество становятся все более единым процессом, в котором ни одна из его составных частей никогда не утрачивает и не может утратить смысл.

WISSENSCHAFTLER — WISSENSCHAFT — GESELLSCHAFT

Michal Topolský

Der Aufsatz trägt überwiegend Erinnerungscharakter. Der Vf. denkt über die Frage nach, wie sich unter komplizierten politischen und sozialen Bedingungen — in

Prag, Petrovec und Bratislava — die Persönlichkeit Andrej Siráckys als Marxist, Philosoph, Soziologe, Pädagoge, Ideologe und öffentlicher kulturpolitischer Schaffender geformt hatte. Abschliessend wird betont, dass Wissenschaft — Wissenschaftler — Gesellschaft bei der Persönlichkeitsformung zu einem immer einheitlicheren Prozess ge-
deihen, dessen kein einziger Teil je seinen Sinn verliert, verlieren kann.